

دانشنامه‌ی آداب اسلامی

www.ketab.ir

نوشته‌ی: یوسف القرضاوی

ترجمه‌ی: محمود محمودی

قرضاوی، یوسف، ۱۹۲۶ - م. Qaradawi, Yusuf
فقه الاداب: آداب المسلم مع الله تعالى والنفس والناس والحياه
فارسی.

دانشنامه آداب اسلامي فقه الاداب / نوشته ی یوسف القرضاوی؛
ترجمه ی محمود محمودی.

مشخصات نشر: تهران: نشر احسان، ۱۴۰۱.

مشخصات ظاهری: ۹۴۴ ص.

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۳۴۹-۹۰۶-۵

عنوان دیگر: سبک زندگی: ترجمه فقه آداب.

موضوع: راه و رسم زندگی (اسلام)

مسلمانان -- آداب و رسوم و زندگی اجتماعی

فقه اهل سنت -- قرن ۱۴

شناسه افزوده: محمودی، محمود، مترجم

رده بندی کنگره: BP۲۵۸

رده بندی دیویی: ۲۹۷/۷۲

شماره کتابشناسی ملی: ۸۶۸۰۲۴۱

دانشنامه ی آداب اسلامی

مؤلف: یوسف القرضاوی

مترجم: محمود محمودی

ناشر: نشر احسان

چاپخانه: چاپ مهارت

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

نوبت چاپ: اول - ۱۴۰۱

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۳۴۹-۹۰۶-۵

تهران، خیابان انقلاب، روبروی دانشگاه تهران، پاساژ

تلفن: ۶۶۹۵۴۴۰۴

فروزنده، شماره ۴۰۶.

www.nashrehsan.com

۲۷مقدمه
۲۹امتداد طولی برنامه‌ی اسلام
۳۰امتداد عرضی و افقی برنامه‌ی اسلام
۳۰امتداد عمقی برنامه‌ی اسلام
۳۲مسلمان در تمام امور زندگی خود به شرع خداوند، مقید است
۳۵ارتباط همیشگی مسلمان با پروردگار
۳۶اسلام، دینی واحد است
۴۰روش ما در این کتاب
۴۷ پیشگفتار
۴۷(۱) مفهوم «ادب» در میراث عربی و اسلامی
۴۸معنی واژه‌ی «ادب» در «القاموس» و شرح آن «الناج»
۵۰استعمال واژه‌ی «ادب» در علوم لغت عربی
۵۲واژه‌ی ادب در نزد اهل علوم دینی
۵۳پیرامون معنای حدیث «أدبني ربّي»
۵۴خداوند، محبوب و برگزیده‌اش محمد ﷺ را با قرآن ادب می‌کند
۵۶(۲) اهمیت ادب در زندگی مسلمان و راه‌های کسب ادب
۵۷ادب ظاهر نشان‌دهنده‌ی ادب باطن
۵۸ضرورت ادب برای علم و عمل
۵۸راه‌های کسب ادب
۵۸۱- تربیت
۵۹۲- اقتدا به پیامبر خدا ﷺ
۶۰۳- عبرت گرفتن از دیگران
۶۰۴- عبرت از رویدادها
۶۰(۳) ویژگی‌های آداب اسلامی
۶۰۱- همخوانی و همگامی با فطرت سالم

۶۳	۲- ارتقا دادن ذوق انسانی
۷۲	۳- برکشیدن انسان از سطح غرائز حیوانی
۷۵	۴- برکشیدن انسان از قعر خودپرستی به اوج اخوت و ایثار
۷۷	۵- متمایز بودن ظاهر و باطن جامعه‌ی اسلامی از سایر جوامع
۷۸	۶- مسئولیت همگانی در قبال رعایت و حمایت این آداب
۸۱	۷- مسئولیت دولت در قبال پابندی و پاسداری از آداب اسلامی
۸۳	۸- ارتباط انسان با پروردگارش در تمام اوقات و احوال
۸۹	باب اول - ادب با خدا و رسول او
۹۱	فصل اول - ادب با خداوند متعال
۹۲	اوج ادب، ادب با خدا
۹۴	(۱) ادب با خداوند از طریق توحید و طاعت و اتباع برنامه‌ی او
۹۴	۱- توحید ربوبیت (توحید خالقیت)
۹۵	۲- توحید عبودیت (توحید الوهیت)
۹۶	۳- توحید حاکمیت
۹۸	(۲) اطاعت از اوامر الهی
۱۰۰	(۳) پیروی از برنامه‌ی خدا
۱۰۲	(۴) دوست داشتن خدا و عبادت باطنی او
۱۰۹	عبادت شکرگزاری خداوند
۱۱۱	عبادت صبر به خاطر خدا
۱۱۲	صبر بر طاعت خدا
۱۱۴	صبر در برابر معصیت
۱۱۵	صبر در برابر بلا
۱۱۷	صبر در قبال مشقات دعوتگری
۱۱۸	انواع مشقات دعوت در راه خدا
۱۲۳	امید به رحمت خدا و بیم از عذاب او
۱۲۶	(۵) نسبت دادن خیر و طاعت به خدا و نسبت دادن شر و معصیت به خود
۱۲۹	نمونه‌های عالی ادب با خدا
۱۲۹	ادب «ایوب» با پروردگارش
۱۳۰	ادب «موسی» با پروردگارش

- ادب «یونس» ﷺ با پروردگارش ۱۳۰
- ادب «ابراهیم» ﷺ با پروردگارش ۱۳۱
- ادب «عیسی مسیح» ﷺ با پروردگارش ۱۳۲
- نمونه‌های دیگر از ادب پیامبران و صالحان ۱۳۴
- ادب محمد ﷺ با پروردگار ۱۳۶
- آداب مؤمنان در دعا کردن ۱۳۹
- نمونه‌هایی از ادب مسلمان با خداوند در عرصه‌ی عبادت ۱۳۹
- ادب مسلمان در نماز خواندن ۱۴۰
- روبه قبله و پشت به قبله، قضای حاجت نکند ۱۴۰
- گذاشتن دست راست روی دست چپ در هنگام قرائت ۱۴۱
- ادب نمازگزار در حالت قیام ۱۴۱
- ادب نمازگزار در رکوع ۱۴۲
- (۶) ارتباط شمولیت عبادت و ادب با خدا ۱۴۲
- عبادت، التزام به برنامه و شریعت خدا است ۱۴۴
- پیروی از برنامه‌ی غیر خدا، شرک است ۱۴۵
- عبادت تمام ابعاد وجودی انسان را دربرمی‌گیرد ۱۴۷
- مراتب عبودیت ۱۵۰
- بهره‌ی قلب از بندگی خدا ۱۵۰
- بهره‌ی زبان از بندگی خدا ۱۵۲
- بهره‌ی گوش از بندگی خدا ۱۵۳
- بهره‌ی چشم از بندگی خدا ۱۵۳
- بهره‌ی ذائقه از بندگی خدا ۱۵۴
- بهره‌ی شامه از بندگی خدا ۱۵۵
- بهره‌ی لامسه از بندگی خدا ۱۵۶
- بهره‌ی قدرت دست و پا از بندگی خدا ۱۵۷
- بندگی خدا در سوار شدن بر مرکب ۱۵۸
- (۷) ایستادگی در برابر راهزنان ۱۶۰
- راهزن اول: نفس ۱۶۱
- تزکیه: پاکسازی و رشد دادن ۱۶۳

۱۶۴.....	هشدار نسبت به پیروی از هوای نفس
۱۶۶.....	راهزن دوم: شیطان
۱۷۰.....	راهزن سوم: دنیا
۱۷۵.....	راهزن چهارم: مردم
۱۸۰.....	در قضیه‌ی عزلت، با غزالی مخالف هستم
۱۸۲.....	نقدی بر فراخوان غزالی به خلوت‌گزینی
۱۹۱.....	فصل دوم - ادب مسلمان با پیامبر خدا ﷺ
۱۹۲.....	نیاز بشر به هدایت و ترقی و تربیت
۱۹۳.....	حکمت انتخاب پیامبران بشری
۱۹۵.....	وجوب ایمان به پیامبران
۱۹۶.....	حکمت اصلی ارسال پیامبران (تبلیغ وحی)
۱۹۸.....	نیاز بشر امروز به وحی محمدی
۲۰۱.....	چگونه با پیامبر خدا ﷺ ادب داشته باشیم؟
۲۰۱.....	ادب با پیامبر ﷺ در قرآن
۲۰۳.....	سوره‌ی «نور» نمونه‌ی ادب با پیامبر خدا ﷺ
۲۰۶.....	ادب با پیامبر ﷺ در چند امر نمودار می‌شود که اجمالاً به بیان آنها می‌پردازیم: ...
۲۰۶.....	۱- اطاعت از پیامبر ﷺ
۲۱۰.....	۲- بزرگداشت آن چه پیامبر ﷺ بزرگ داشته‌اند و بی‌ارزش
۲۱۹.....	۳- به خطر انداختن جان و مال و هر محبوبی به مثابه رعایت ادب با پیامبر خدا ﷺ
۲۲۱.....	کلام ابن‌القیم در مورد ادب با پیامبر
۲۲۱.....	۱- تسلیم کامل در برابر او
۲۲۳.....	۲- در هیچ امر و نهی بر پیامبر خدا ﷺ پیشدستی نکند
۲۲۴.....	۳- صدا را بر صدایش بلند نکند
۲۲۴.....	۴- درخواست او را همتای درخواست دیگران نداند
۲۲۵.....	۵- تا اجازه نگیرند، نباید بروند
۲۲۵.....	۶- نخواهد قول پیامبر خدا ﷺ را به فرم دلخواه خود درآورد
۲۲۷.....	باب دوم - ادب با خویشان
۲۳۵.....	فصل اول - ادب مسلمان در بینش و اندیشه و روش
۲۳۵.....	راه شناخت حق

۲۳۶	رجوع به خدا و رسول در امور دینی.....
۲۳۷	موانع موجود در راه نظریه‌پردازی.....
۲۳۷	مانع اول: پیروی از ظن و تخمین به جای یقین.....
۲۴۰	مانع دوم: پیروی هوای نفس.....
۲۴۱	نشانه‌های پیروی هوای نفس.....
۲۴۵	مانع سوم: تقلید کورکورانه.....
۲۴۵	انواع تقلید مذموم.....
۲۴۶	تقلید نیاکان.....
۲۴۷	تقلید از سران و بزرگان.....
۲۴۹	تقلید علمی و مذهبی.....
۲۵۰	هشدار ابن‌الجوزی نسبت به خطر تقلید.....
۲۵۲	پیروی از تقالید غلط.....
۲۵۲	مانع چهارم: غرور و ادعای معرفت.....
۲۵۵	فصل دوم - ادب مسلمان در تمسک به حق و ثبات بر آن
۲۵۹	پیامبران بزرگوار، نمونه‌ی عالی پایداری بر حق.....
۲۶۰	محمد ﷺ خاتم پیامبران.....
۲۶۲	ساحران فرعون نمونه‌ی التزام به حق بعد از بی‌بردن به آن.....
۲۶۶	موانع تمسک به حق.....
۲۶۶	الف- کبر:.....
۲۶۷	ب- حسد.....
۲۶۸	ج- طمع و دنیا دوستی.....
۲۷۱	فصل سوم - بازگشت به حق
۲۷۳	صحابه نیز وقتی حق برایشان روشن می‌شد، به آن رجوع می‌کردند.....
۲۷۵	باب سوم - دین مسلمان در زندگی روزمره
۲۷۷	فصل اول - ادب مسلمان در خواب و بیداری
۲۷۷	خواب یکی از نیازهای اساسی انسان.....
۲۷۸	گذران انسان در روز و شب.....
۲۷۹	تقسیم و تنظیم کارهای فرد مسلمان.....
۲۷۹	فراهم آمدن امکانات زندگی انسان از سوی خداوند.....

مقدمه

خدای یکتا را سپاس و ستایش می‌کنم که وعده‌اش را محقق ساخت و بنده‌اش را یاری داد و لشکر او را عزت بخشید و گروه‌های ستیزه‌جو را درهم شکست.

پاک‌ترین سلام‌ها و درودهای خداوند تقدیم به آن کس که بعد از او پیامبری مبعوث نخواهد گشت؛ آن که قصد و عملش را برای خدا خالص گردانید و تمام تلاش خود را برای دعوت انسان‌ها به دین خدا به کار گرفت و نهایت توانش را در مجاهدت و پایداری در راه حق، بذل کرد و امکانات لازم را فراهم ساخت و به خدایش متعهد گشت و وظایف خود را به درستی به انجام رسانید و بهترین گوهرهای وجودش را در طَبَقِ اخلاص نهاد.

هم‌چنین درود می‌فرستم بر آل و اصحاب او که بر بیعت خویش با پیامبر خدا ﷺ وفادار ماندند و مهر او را در دل‌هایشان جای دادند و از هدایت الهی برخوردار شدند.

و درود می‌فرستم بر آنان که راه آن بزرگواران را - تا روز رستاخیز - به نحو احسن، دنبال می‌کنند.

اما بعد؛ این کتاب را در زمینه‌ی فقه آداب شرعی نگاشته‌ام و آن را «ادب مسلمان در ارتباط با خدا و خود و مردم و حیات» نام نهاده‌ام که در واقع جزئی از مجموعه کتاب‌های من تحت عنوان «تسهیل فقه برای مسلمان امروز در پرتو قرآن و سنت» می‌باشد. محور مطالب این کتاب، فقه است و مانند سایر آثار من در چهارچوب فقه اسلامی - و در ابعاد مختلف آن: عقیده و شریعت و اخلاق و فرهنگ و تمدن و فقه سلوک (راه تقرب به خدا) - قرار می‌گیرد که

مجموعاً فراگیری و تنوع و گستردگی برنامه‌ی اسلام و نیز توازن و تکامل و میانه‌روی و پایداری آن را به نمایش می‌گذارند که در این آیات به آن اشاره رفته است: ﴿وَالسَّمَاءَ رَفَعَهَا وَوَضَعَ الْمِيزَانَ * أَلَّا تَطْغَوْا فِي الْمِيزَانِ * وَأَقِيمُوا الْوَزْنَ بِالْقِسْطِ وَلَا تُخْسِرُوا الْمِيزَانَ﴾^۱ و آسمان را برافراشت و میزان را نهاد. تا در میزان، طغیان نورزید. و وزن را با قسط به پا دارید و میزان را تباه نسازید» و نیز در آیه‌ی: ﴿وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا﴾^۲ «این گونه شما را یک امت میانه‌رو قرار دادیم تا نمونه‌ی دیگران باشید و پیامبر نیز نمونه و الگوی شما باشد». هم چنان که برتری و امتیاز این برنامه را به جهت دعوت انسان‌ها به سوی حق و خیر و جمال - مجسم در دعوت انسان‌ها به سوی خدای مهربانِ مهرورز - و تمام کمالات اسلام و ایمان و احسان، نشان می‌دهند.

کسی که کتاب‌های مرا در زمینه‌ی ادبِ فرد مسلمان و یا مجموعه آداب اسلامی و ارتباط آنها با دیگر گونه‌های رفتار را بخواند، به خوبی می‌فهمد اسلام همان برنامه‌ای است که خداوند - در سطوح فردی و خانوادگی و گروهی و ملی برای پیر و جوان و زن و مرد و روستایی و شهری و چادر نشین و یک‌جا نشین - برای انسان مسلمان ترسیم فرموده است تا در تمام ابعاد زندگی خود - فردی و اجتماعی و دینی و روحی و مادی و دنیوی - بر اساس آن حرکت کند. همان برنامه‌ای که خدای متعال از انسان مسلمان خواسته است هدایت‌شده به سوی آن را حداقل هفده بار در طول شبانه‌روز و به هنگام قرائت سوره‌ی «فاتحه» در نمازهای پنجگانه از پروردگارش طلب نماید: ﴿اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ﴾^۳ «ما را به راه راست هدایت کن».

همان راه یا برنامه‌ای که در سرتاسر سفر زندگی از آغاز تا پایان آن و از لحظه‌ی تولد تا لحظه‌ی وفات و به ویژه از هنگام مکلف شدن، همراهی‌اش می‌کند و لذا می‌بینیم که پاره‌ای از تشریحات و رهنمودهای اسلام به نوزاد از همان لحظه‌ای که نور زندگی را می‌بیند، تعلق می‌گیرد. مثل: اظهار شادی کردن و ستایش خدا به جهت تندرست بودن نوزاد و سالم برخاستن مادر او و نامگذاری و گزینش نام نیکو برای او و جشن گرفتن و ذبح کردن برای او - که «عقیقه» گفته می‌شود - و احکام دیگری که امام «ابن‌ال‌قیم» آنها را در رساله‌ای تحت

۱. الرحمن - ۹ تا ۷

۲. بقره - ۱۴۲

۳. حمد - ۶

عنوان «تحفة المودود فی احکام المولود» گرد آورده است. البته علاوه بر اینها مجموعه‌ای از احکام شرعی به زمانی مربوط می‌شوند که انسان هنوز دوره‌ی جنینی را در شکم مادرش سپری می‌کند و هنوز به دنیا نیامده است و نامی بر او نهاده‌اند. از جمله احکامی که به زن حامله و حفظ و حیات جنین مربوط می‌شوند و سقط تعمّدی جنین توسط زن را ممنوع می‌کنند حتی اگر ولدالزنا باشد چون گناهی متوجه جنین نیست و این که اگر روزه‌ی رمضان برای زن حامله یا حملِ او مُضَرّ باشد، نباید روزه بگیرد و احکام از این دست. لذا ملاحظه می‌گردد که پیامبر گرامی صلی الله علیه و آله اجرای حدّ زنی غامدی را تا زمان تولد فرزند او و بی‌نیاز شدن فرزند از شیرِ مادر، به تعویق انداخته‌اند.^۱

امام شهید «حسن البنا» از این ویژگی اسلام با نام «شمولیتِ اسلام» یاد می‌کند و واقعاً درست گفته‌اند: اسلام رسالتی است که در امتداد طولی خود تمام زمان‌ها و در امتداد عرضی تمام امت‌ها و در امتداد عمقی کلیه‌ی شوون دنیا و آخرت را پوشش می‌دهد.

امتداد طولی برنامه‌ی اسلام

اسلام، موجود انسانی را در تمام مراحل زندگی همراهی می‌کند: در گاهواره و شیرخواری و از شیر گرفتن و در پرورش و آموزش و تغذیه و در القای لوازم و مفاهیم و مساعدت و تدریس و تمرین دادن و آگاهی‌بخشی و در کودکی و جوانی و بلوغ و بختگی و پیری و کهنسالی و در ازدواج و بچه‌دار شدن و در معیشت و عملکرد دینی و دنیایی و تا آن گاه که در قبر نهاده می‌شود.

این برنامه، انسان را در تندرستی و بیماری جسم و روان و در پیشگیری و درمان و در سطوح فرد و گروه و جامعه همراهی می‌کند تا بتواند کلیه‌ی نیازهایش را اعم از خوراک و آشامیدنی و لباس و مسکن و امکانات صلح و جنگ و سایر لوازم و مطلوبات فراهم سازد.

هم‌چنین احکام بیماری و احتضار و تلقین شهادت و وفات و تغسیل و تکفین و نماز جنازه و دفن کردن که عموم مسلمانان با آنها آشنا هستند و در فقه اسلامی تحت عنوان «احکام جناز» مورد بحث قرار می‌گیرد.

۱. مسلم آن را در کتاب الحدود (۱۶۹۵) از «بریده بن الحصیب» روایت کرده است.